

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-82>

УДК 338.48:911.3

РОЛЬ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ І ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ ВІД НАСЛІДКІВ ВОЄННОГО УРБІЦИДУ

THE ROLE OF URBAN TOURISM IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND RENOVATION OF UKRAINIAN CITIES FROM THE CONSEQUENCES OF WAR URBICIDE

Хитра Олена Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3558-749X>**Кобилянська Анна Петрівна**

асистент кафедри публічного управління та адміністрування,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9214-859X>**Цегельник Микола Ігорович**

виконувач обов'язків асистента кафедри публічного управління та адміністрування,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3229-4495>**Khytra Olena, Kobylianska Anna, Tsehelnik Mykola**

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

У статті досліджено поняття і передумови розвитку міського туризму. Доведено, що завдяки тривалому впливу на соціальну сферу, екологічну обстановку та економіку міський туризм стає рушійною силою сталого розвитку в громадах. Загрозою для розвитку міського туризму визнано воєнний урбіцид як системне руйнування міського простору. За результатами дослідження доведено, що навіть в умовах воєнного часу є підстави для відновлення міського туризму (йдеться насамперед про волонтерський і солідарний, адаптаційний і реабілітаційний туризм; на деокупованих територіях може бути доречним впровадження елементів етнічного, ностальгічного туризму, туризму катастроф) і складання планів його розвитку у післявоєнний період (зокрема, на основі зростання атрактивності унікальних дестинацій мілітарі-туризму, туризму пам'яті).

Ключові слова: агломераційний ефект, воєнний урбіцид, місто, міський туризм, сталий розвиток, туристичні ресурси, туристична дестинація.

The question of the possibility of restoring tourism activities in war conditions and adapting the tourist offer to the needs of city visitors has been relevant in Ukraine nowadays. The purpose of the study is to systematize theoretical and methodological aspects and substantiate strategic guidelines for the development of urban tourism in Ukraine. Abstract and logical method, comparative analysis and grouping, analysis and synthesis, induction and deduction have been used in the study. The modern city is considered to be a tourist destination with signs of memorialization of events, uniqueness of monuments and rarity of other resources, technological infrastructure, which generates expressiveness of impressions and contributes to high attractiveness. The systemic approach has allowed to reveal the complexity of the use of tourist resources and the diversification of tourist activities in cities, the determining role of information and digital technologies in creating an inclusive product of the tourist offer, and from the point of view of demand to characterize the multi-vector nature of the motives of tourist behavior and its consequences for a more complete realization of human potential. Military urbicide, the goal of which is the systematic destruction of urban space, has been recognized as a threat to the development of urban tourism. The results of the study have proved that even in wartime conditions there are grounds for the restoration of tourism (this primarily concerns volunteer and

solidarity, rehabilitation tourism; in the de-occupied territories it may be appropriate to introduce elements of ethnic, nostalgic tourism, disaster tourism) and to draw up plans for its development in the post-war period (in particular, based on the increase in the attractiveness of unique destinations of military tourism, memory tourism). The practical value of the study results lies in outlining the general directions of the tourism revival in Ukrainian cities, which can play the role of peculiar growth points due to the awakening of tourist interest and the search for new ways to satisfy it.

Keywords: agglomeration effect, war urbicide, city, urban tourism, sustainable development, tourist resources, tourist destination.

Постановка проблеми. В сучасних умовах у світі спостерігається підвищення туристичного інтересу до міст, що насамперед пояснюється високою концентрацією туристичних ресурсів у відносно обмеженому просторі. З одного боку, у містах акумулюється величезний цивілізаційний і культурний спадок, накопичений людством, а з іншого – сучасне місто транслює і генерує нові сенси, модні тенденції, цінності і соціокультурний досвід, що безпосередньо реалізує людський потенціал [1, с. 14]. Як результат, у багатьох містах туризм стає стратегічним елементом міського планування, важливим напрямом економічної і соціокультурної діяльності.

Відповідно, коли з'являються серйозні перешкоди для розвитку туризму, проблематичною стає реалізація ідей сталості, інклюзивності. Особливо це відчула на собі наша держава, коли багато українських міст під час війни зазнали руйнівних проявів урбіциду. Тому актуальним стає питання щодо можливості відновлення туристичної діяльності та пристосування туристичної пропозиції до потреб відвідувачів міст; також слід чітко розуміти роль туризму в післявоєнній відбудові міст і відновленні їх повноцінного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку міського туризму займається чимало зарубіжних і вітчизняних науковців. Зокрема, визначення міського туризму наведене у словнику Хартмута Лезера [2]; Ш.Мд.А. Хакім, Мд.Ю.Х. Хан [3] систематизували переваги й недоліки розвитку міського туризму з економічної, соціальної, культурної та екологічної точок зору (тобто, у контексті сталості); у словнику С. Медліка [4] увага акцентується на можливостях, які дає туризм для міської регенерації.

Серед вітчизняних вчених проблеми міського туризму досліджували: Л.Д. Божко, М.М. Зайцева [1], А.О. Пильченко [5], В. Худавердієва [6], О.О. Фастовець [7], І.В. Поручинська, В.І. Поручинський, А.М. Слащук [8], Ю.А. Олішевська [9], А.А. Рябев, В.С. Салій [10], В.В. Надольська [11] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявні напрацювання, ті виклики, з якими зіткнулася Україна в умовах повномасштабної війни, спонукають до переосмислення стратегічних напрямів розвитку туризму як передумови сталого розвитку вітчизняних міст в умовах післявоєнного відновлення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає у систематизації теоретико-методологічних аспектів та обґрунтуванні стратегічних орієнтирів розвитку міського туризму в Україні як способу подолання наслідків воєнного урбіциду і відновлення сталого зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міське середовище сприятливе для генерації агломераційного ефекту як додаткових конкурентних переваг унаслідок поєднання можливостей центру та периферії міської агломерації, що, своєю чергою, забезпечує перехід до раціональних моделей споживання і виробництва та стимулювання інвестицій у людський капітал [12]. Оскільки у місцевостях, які є толерантними до культурних відмінностей і спроможними до міжкультурного діалогу, створюються належні умови для впровадження нетрадиційних підходів до генерації нових ідей, продуктів, систем, можна припустити, що у багатьох містах світу саме міський туризм сприяє нарощуванню агломераційного ефекту і забезпеченню сталого зростання.

Міський туризм (англ. City Tourism, нім. Stadttourismus) має низку особливих ознак (рис. 1). За визначенням Хартмута Лезера [2] міський туризм (urbantourism) – це короткотривале (1–4 дні) відвідування міста з таких причин, як: інтерес до історії чи мистецтва (культурно-пізнавальна мета), інтерес до відвідування подій (підстава для подієвого туризму), інтерес до придбання товарів (шопінг), реалізація бізнес-інтересів (діловий туризм).

Як підкреслюють вітчизняні дослідники А.А. Рябев і В.С. Салій, в сучасних умовах міський туризм тісно пов'язаний з «технологіза-

цією» міста [10, с. 206]. Зокрема, концепція Smart City передбачає: кластеризацію туристичної громадськості міста; запровадження хмарних технологій та Інтернету речей; використання QR-кодів на туристичних об'єктах; створення туристичного мобільного додатку міста; впровадження єдиного туристичного квитка тощо.

Також важливу роль відіграє туристична інформація, для акумуляції, аналізу та поши-

рення якої створюється мережа закладів туристичної інфраструктури (зокрема, інформаційні центри, які проводять соціологічні і маркетингові дослідження на території міста, оцінюють результати туристично-екскурсійної діяльності, здійснюють контроль якості туристичних послуг). По суті, у містах формується спеціальна технологічна платформа, через яку вільно циркулює туристична інформація, підтримується зв'язок на туристичному ринку,

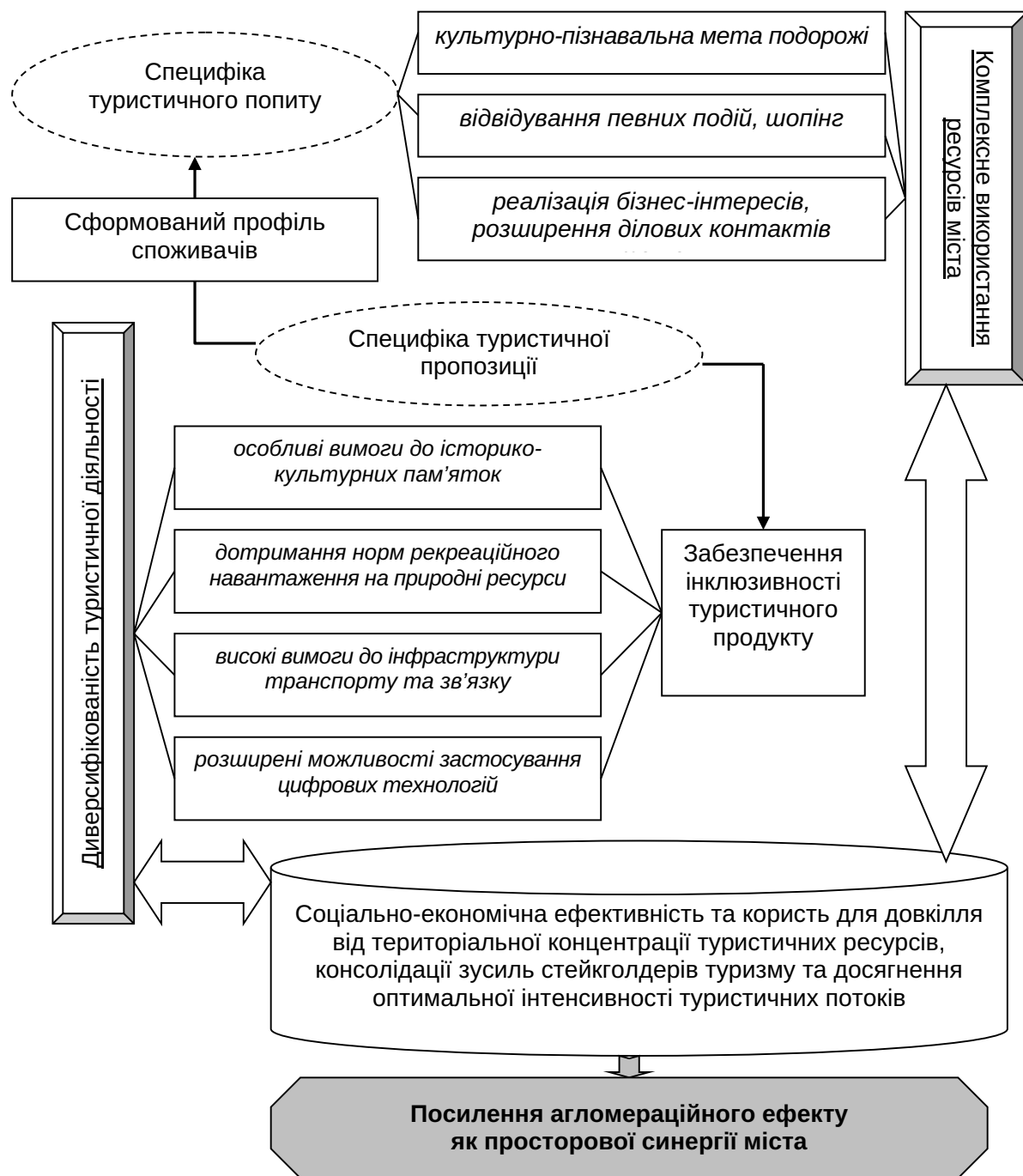

Рис. 1. Логіка впливу туризму на рівень агломераційного ефекту в містах
Джерело: сформовано авторами на основі [2; 5; 8; 12]

координуються дії учасників, гарантується їх безпека.

Дослідники у своїх визначеннях [5, с. 114; 6, с. 170; 7, с. 167; 8, с. 12] спираються на ідеї системного підходу, акцентують увагу на комплексному характері використання туристичних ресурсів і диверсифікованості туристичної діяльності, зауважують на ролі сучасних цифрових технологій та інформаційного забезпечення у створенні інклюзивного продукту в міському туризмі, вивчають розмаїття мотивів туристичної поведінки і її наслідків для подальшого саморозвитку, професійного і приватного життя мандрівників.

Головна ознака сучасного міського середовища, що містить потужний евристичний і культурно-освітній потенціал, – його розмаїття [5, с. 113]. У місті туристи потрапляють в оточення цілого конгломерату різновекторних цілей та зусиль, які характеризуються підвищеною атрактивністю через розподілену інтегративність. Урботуризм гармонійно поєднується з екскурсіями для огляду пам'яток, відвідуванням різних подій, переслідуванням ділових, релігійних або оздоровчих цілей, з бажанням проводити у містах святкування, зустрічі, шопінг, брати участь у роботі конференцій, виставок, конгресів тощо. Велике значення мають комплекси будівель та споруд, історичні центри міст, вулиці, сквери і парки, які, власне, формують цілісне уявлення про характер і ритм міста, дозволяють осягнути його унікальну філософію. Завдяки масштабу і багатофункціональності міста туристи можуть з легкістю стати в ньому економічно і соціально невидимими; цим, на думку В. В. Надольської, урботуризм відрізняється від інших видів культурного туризму [11, с. 259].

Кожне місто має свої географічні (ландшафт, клімат, гідрологічні об'єкти), архітектурно-планувальні (взаємне розташування елементів урбаністичного середовища), культурні (мова, цінності, традиції, стиль життя) риси [11, с. 258]. Це можна легко продемонструвати на прикладі майже кожної країни. Наприклад, в Італії є легендарна Венеція, архітектурна спадщина якої визнана найдорожчою у світі і характеризується поєднанням абсолютно різних стилів. Оскільки на території Італії розташоване місто-держава Ватикан, є всі підстави для розвитку релігійного туризму. Літературно-художній туризм у країні завдячує своїм розвитком, перш за все, В. Шекспіру, який у п'єсі «Ромео і Джульєтта» згадав місто Верону, що на сьогодні визнане спадщиною

ЮНЕСКО. Інший приклад – потенціал міста Кембридж (Велика Британія), яке часто асоціюється зі всесвітньо відомим університетом і має привабливу студентську інфраструктуру, широкий спектр культурно-розважальних та спортивних заходів, мережу інноваційно-технологічних парків, ділових осередків і торговельну інфраструктуру [3]. Високою атрактивністю характеризуються також міста України, кожне з яких має впізнаваний бренд: Київ – «велич і сучасність в одному місті», Львів – «місто кави, культури й легенд», Одеса – «море, гумор і багатонаціональна культура», Кам'янець-Подільський – «середньовічне диво Поділля», Чернівці – «український Відень» [13].

Завдяки наявності широкого спектра ресурсів і застосуванню інструментів брендингу поступово формується перцепційний образ конкретного міста (рис. 2), що надає туристові можливість набути нових знань і досвіду щодо універсально-комплексного ознайомлення з містом, його архітектурною і просторовою конфігурацією, етнічною, історичною та культурно-релігійною спадщиною, в т. ч. у процесі спілкування з місцевим населенням [5, с. 114; 7, с. 167]. Сучасне місто постає як туристична дестинація з ознаками меморіальності подій, унікальності пам'яток і рідкісності інших ресурсів, високої інформаційної місткості, технологічності інфраструктури, що породжує експресивність вражень та сприяє атрактивності [7, с. 168; 10, с. 206].

Місто як об'єкт попиту на туристичному ринку поступово еволюціонує з пункту перерозподілу туристичних потоків у центр їх цілеспрямованого тяжіння [8, с. 12]. Міський туризм виконує важливі функції: інформаційну (генерує інформованість щодо цивілізаційної спадщини), просвітницьку (стимулює інтерес до культури), іміджеву (рекламує бренд міста); формує і підтримує почуття самобутності у місцевій громаді (функція згуртування громади) [1, с. 15]. Крім того, що міський туризм відіграє вагомий роль у популяризації історичної та культурної спадщини міста [3; 4], поглибленні культурних зв'язків, він також є джерелом грошових надходжень до бюджету (економічна функція). Отож, справедливо визнати, що завдяки виконанню зазначених функцій міський туризм сприяє сталому розвитку міста (рис. 3).

Не варто ігнорувати і той факт, що під час визначення пріоритетів смарт-спеціалізації саме міський туризм може стати важливим інструментом регіонального розвитку, надати ідейний імпульс і залучити необхідні інвестиції

Рис. 2. Основні складові образу міста, що формують його конкурентні переваги на туристичному ринку, і сценарії урбіциду, спрямовані на їх знищення

Джерело: сформовано авторами на основі [14; 15]

для економічної перебудови певних територій. Наприклад, стратегічне бачення Хмельниччини сформульоване таким чином: «Регіон високотехнологічного аграрного виробництва та інноваційної промисловості, туристично привабливий, комфортний та безпечний для проживання край зі сталим докільям, цікавий для гостей та інвесторів» [16]. Це вказує на синергію розвитку певних галузей промисловості та мережі індустрії гостинності.

Цікавим є досвід розробки туристичних продуктів, які поєднують у цілісний ланцюжок кілька міст (у т. ч. з різних областей і навіть країн). Один з таких проєктів – Camino Podolico (Подільський шлях святого Якова) – культурно-пізнавальний та паломницький маршрут, який набув статусу частини європейського культурного маршруту Camino de Santiago [16, с. 90].

Разом з тим, розвиток урботуризму інколи призводить до проблем, пов'язаних зі скупченням туристів, перевищенням норм у використанні окремих видів ресурсів, негативним соціокультурним впливом, зростаючим навантаженням на інфраструктуру, екологічним забрудненням тощо. Зокрема, О. Юр'єв вказує на досвід Венеції, де чисельність туристів

настільки висока, що уряд навіть розглядав доцільність запровадити податок на відвідування міста; ще один феномен – джентрифікація, що асоціюється з негативними наслідками припливу до осучаснених районів міста більш заможних мешканців; трапляється навіть зневага до міського самоврядування у контексті централізації та приватизації, що ускладнює міське планування [17, с. 50].

В умовах гібридної війни міста стають основним об'єктом організованого насильства не лише у зв'язку з їх стратегічним значенням, але й через урбанізацію, яка переносить міжлюдські конфліктні відносини до місць концентрації населення, промисловості, соціальної і виробничої інфраструктури [18, с. 126]. Йдеться про переосмислення міського середовища, маніпулювання та переривання політичних категорій, коли людський досвід порушеного війною місця через колективну пам'ять мешканців, втрату символів ідентичності набуває нових ознак і вимірів [19, с. 7].

Одним з найжорстокіших проявів війни в Україні визнається урбіцид (з латини «urbs» – «місто», та «-cide» – «убивство») як конкретна політика та специфічна насильницька прак-

Рис. 3. Міський туризм як інструмент забезпечення сталого розвитку міста

Джерело: сформовано авторами на основі [5, с. 115; 6, с. 172; 7, с. 168; 8, с. 14]

тика, спрямована на знищення міських просторів і міст. Це результат дій, які демонтують системи місць громадського життя (площі, бібліотеки, пам'ятники), руйнують матеріальну основу міста (інфраструктуру, послуги), підривають його соціальну структуру, стирають інституційні атрибути влади (приватизація, дерегуляція, централізація) [17, с. 50]. Міста стають атрактивними центрами воєнних зусиль агресора, що призводить до руйнації міських громад як у прямому сенсі, так і через втрати традиційних міських функцій [20, с. 85]. Прикладами є такі міста України, як Харків, Слов'янськ, Куп'янськ, Херсон, Запоріжжя, Краматорськ та ін. [20, с. 87]. Складовою урбіциду є умисні напади на культурно-історичну спадщину, які пояснюються сприйняттям населених міст як підґрунтя ідентичності супротивника та колективної пам'яті [21, с. 21]. Руйнування міських просторів часто призводить до естетичних втрат, пошкодження об'єктів архітектурної спадщини, що у підсумку породжує відчуття дезорієнтації і роз'єднаності як у місцевих мешканців, так і в туристів. Наприклад, під час окупації Херсона було викрадено тисячі цінних музейних експонатів та творів мистецтва, численні архівні документи, а також демонтовано істо-

ричні пам'ятники, що формували міську ідентичність [19, с. 10].

Якщо прямий урбіцид полягає у знищенні символічних і повсякденних звичайних місць як фізичних структур (прикладом є місто Маріуполь, майже вщент зруйноване після місяців бомбардувань), то непрямий урбіцид найчастіше спричинений окупацією міст і втратою міської ідентичності. Також розрізняють відкладений урбіцид – через наратив (не)повернення до окупованих міст мешканців і руйнування колективного людського досвіду місця [15].

Як зауважує О.С. Зубченко, образ міста в окупації – це сукупність індивідуальних оцінок, переживань і вражень, що виникають у формі безпосереднього відчуття, детермінуються попереднім та заново набутих травматичним соціальним досвідом [14, с. 25]. Крім артилерії і ракет, ворог використовує економічну та інформаційну ізоляцію, поліцейський терор на вулицях (тобто окупації підлягає не лише фізичний, але й візуальний простір міста), намагається нав'язати власне бачення минулого та майбутнього, надати додаткової легітимності своїй владі [14, с. 31]. Втім, під впливом цих викликів населення українських міст виробило нові повсякденні практики – специфічні безпекові, адаптаційні, альтруїстичні,

комунікаційно-інфраструктурні [19, с. 14], – які дозволяють зберегти основоположні ознаки міської ідентичності.

На нашу думку, дієвою формою протистояння урбіциду може вважатися розробка стратегічного плану відновлення міського туризму, що, крім іншого, матиме важливе значення для відновлення почуття безпеки і відродження повноцінних суспільних відносин [17, с. 52]. Власне, ставку слід робити на інклюзивну реабілітацію міст та реінтеграцію окупованих територій за допомогою європейських та євроатлантичних інтеграційних зусиль [22, с. 152].

Наразі простежується поява нових трендів у вітчизняному туризмі (рис. 4). Все більш актуальним стає розвиток адаптивного туризму, що передбачає створення у містах інклюзивного середовища, яке поєднує доступність інфраструктури, надання спеціалізованих послуг і соціальної підтримки, що забезпечить

повноцінну інтеграцію осіб з обмеженими можливостями та особливими рекреаційними потребами до туристично-рекреаційного простору [23]. В умовах війни і повоєнного відновлення цей вид туризму має бути максимально орієнтований на учасників бойових дій та членів їх родин, внутрішньо переміщених осіб та представників інших вразливих груп населення, для того щоб ці люди могли відновити психологічну рівновагу після пережитого травматичного досвіду, адаптуватися до нових життєвих обставин, відчувати себе потрібними суспільству. Це має стати важливим кроком на шляху інституціоналізації в Україні інклюзивного туризму.

Сучасні подорожі часто поєднуються з благодійною діяльністю, що передбачає надання конкретної фізичної допомоги тим, хто постраждав від війни (волонтерський туризм), а також економічної підтримки місцевим громадам і локальному бізнесу (солідарний

Рис. 4. Розвиток стійкого туризму в українських містах як індикатор відродження їх ідентичності у післявоєнний період

Джерело: сформовано авторами на основі [9; 22–27]

туризм) [24, с. 1273]. Ще у 2023 році портал Visit Ukraine спільно з партнерами запустив унікальну ініціативу – донат-тури, які дають іноземцям реальну можливість стати волонтерами на деокупованих територіях. Доступними варіантами підтримки є закупівля продуктів, медикаментів і засобів гігієни, допомога тваринам, відновлення житла, встановлення генераторів і сонячних панелей, підтримка екологічних ініціатив тощо. У 2025 році пропонувалося залишати заявки на донат-тур, який охоплює місто-герой Миколаїв, Миколаївську та Херсонську області [25].

Оскільки сьогодні як ніколи актуальним є питання збереження етнокультурної спадщини, автентичності етносів і родових спільнот, спостерігається зростання інтересу до турів, які мають на меті ознайомлення з етнографічним потенціалом певної території [26, с. 273]. Водночас це різновид туристичних подорожей, які здійснюються туристами до місць свого історичного проживання, що може бути важливо для українців, які вимушено залишили рідні місця, але прагнуть не втрачати з ними зв'язок хоча б через участь у післявоєнних ностальгічних турах.

Окрему увагу слід приділити дослідженню передумов для розвитку воєнного (мілітарі-) туризму, що має стати інструментом збереження історичної пам'яті та відновлення регіонів, які постраждали від збройного конфлікту [27, с. 47]. Крім задоволення інтересу прихильників т. зв. «темного» туризму до місць, пов'язаних зі смертю, стражданнями, катастрофами, цей вид туризму дозволить створити та інтегрувати до міського ландшафту місця пам'яті, слави і незламності українців. Одним з перспективних напрямів є залучення академічних центрів та закладів освіти до відновлення міського туризму. Корисним у цьому плані може стати вивчення та адаптація досвіду таких країн, як Ізраїль, Боснія та Герцеговина, Хорватія, Грузія, Кіпр [9, с. 90–92].

На нашу думку, для найповнішого розкриття туристичного потенціалу кожного міста доречно враховувати його належність до певного типу територій відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку [28]. Зокрема, питання безпеки наразі є головним обмежуючим чинником для розвитку туризму на територіях активних бойових дій та прилеглих до них територіях, тимчасово окупованих територіях, територіях з міжнародними безпековими обмеженнями. Ці регіони, набувши статусу «території відновлення», потребуватимуть дослідження потенціалу і, в разі наяв-

ності туристичного попиту, вжиття заходів для стимулювання волонтерського туризму, розробки маршрутів мілітарі-туризму та інших турів з елементами «туризму катастроф».

Відносно сприятливими для туризму залишаються гірські території Українських Карпат («зелений», гірськолижний туризм), прибережні території (купально-пляжний, лікувально-оздоровчий туризм), сільські території та малі міста з населенням до 50 тис. осіб (сільський туризм, агротуризм). Однак слід розуміти, що ці території, по-перше, відчувають підвищене навантаження на інфраструктуру у зв'язку з переміщенням населення і релокацією підприємств, по-друге, схильні до втрати логістичного потенціалу, по-третє, часто потерпають від скорочення державної підтримки їх розвитку. У цих регіонах можуть реалізовуватись проекти реабілітаційного та етнографічного туризму.

З іншого боку, виділяються регіональні полюси зростання, які можна розглядати як потенційні центри розвитку постіндустріального, ділового туризму (цікавим може бути, наприклад, ознайомлення з вітчизняним досвідом створення екоіндустріальних парків, територіальних інноваційних кластерів тощо). На нашу думку, співпраця міст, які належать до різних типів регіонів, може спричинити ефект синергізму в сфері туризму та рекреації, заклавши надійний фундамент для втілення ідей сталого розвитку.

Також важливе значення має комплексний підхід до переформатування міського простору: наповнення його символами, які дарують заряд оптимізму, віри у повернення до мирного життя і, разом з тим, увіковічення у певних символах згадок про важкі уроки історії і незламність духу української нації. У цьому контексті доречно згадати практику нагородження окремих міст почесною відзнакою «місто-герой України» (Маріуполь, Харків, Херсон, Чернігів, Буча, Ірпінь, Суми, Старокостянтинів та ін.), перейменування об'єктів міського простору на знак вшанування героїзму окремих міст та особистостей (наприклад, у м. Хмельницькому одна з вулиць має назву Героїв Маріуполя, а кілька закладів освіти носять імена загиблих у війні випускників).

Підставою для розвитку подієвого туризму в сучасних умовах можна вважати заходи, заплановані до Дня Героїв, науково-практичні конференції, присвячені обговоренню стратегій післявоєнного відновлення територій країни, виставки сучасної військової техніки, а також розміщення на вулицях тилових міст

пошкоджених автомобілів з фронту, що наочно демонструє важливість донатів на ЗСУ. Як приклад сучасного міського символізму і віри в перемогу можна навести встановлення у грудні 2022 року в центрі міста Хмельницького новорічної ялинки з українськими прапорцями, що була змонтована на уламку російської ракети. Такі факти мають стати надбанням колективної пам'яті і невід'ємною частиною туристичної інформації, яка доноситься до туристів різними каналами – у путівниках, розповідях екскурсіводів, у записах аудіогідів, на вебсайтах туристичних центрів.

Окремо слід вести мову про ентузіазм і консолідацію зусиль стейкхолдерів – ключових гравців сфери туризму, фахівців з питань міського дизайну та інших експертів, залучених до розробки та реалізації проєктів відновлення міст. Наприклад, урбаністична коаліція Ro3kvit запропонувала стратегію післявоєнного просторового розвитку Маріуполя з візією «Маріуполь – східна брама Європи» [29]. Цей проєкт дозволяє організувати туризм формату «місто + море», коли туристи проживають у міському середовищі і збагачують міську економіку, а також користуються неподалік розташованими пляжами. Як визначальний об'єкт для розвитку міського туризму розробники пропонують швидкісний паром «Маріуполь – Керч», який інтегрує Маріуполь у туристичну екосистему південного берегу Криму. Варто зауважити, що цей проєкт сповнений життєствердних наративів, які окреслюють майбутнє Маріуполя як морського логістичного хабу, спроектованого на засадах мультифункціонального міксу виробництва сталі, портової логістики, морського і меморіального туризму, військових баз, торгівлі, сфери послуг.

Не можна не згадати про ще один цінний досвід – внесення історичного центру Одеси за прискореною процедурою до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. До основного списку внесені вулиці, будівлі та інші об'єкти, які мають ознаки мультикультуралізму, – зокрема, ансамбль Приморського бульвару, Театральну площу, вул. Дерибасівську, вул. Гоголя, а також Одеський морський торговий порт та туристичний символ «Якір-серце». Крім максимального розкриття потенціалу етнографічного туризму і додаткового залучення туристів з різних куточків планети, це дозволить місту отримати захист у випадку руйнування зазначених об'єктів ворогом.

Отже, кожне місто України шукає свій шлях до збереження самобутності і відродження втрачених темпів зростання після перемоги.

До перспективних завдань розвитку міського туризму можна віднести: підвищення рівня безпеки, розробку туристичних пропозицій з використанням можливостей віртуального туризму, промоцію туристичних маршрутів з використанням онлайн-комунікації, розробку програми створення місць пам'яті та символів незламності України, організацію культурних заходів у містах, де не ведуться активні бойові дії [9, с. 92]. Системна робота з регіонами провадиться через Конструктор туристичних стратегій – сучасний інструмент, що дозволяє громадам розробляти власні стратегії розвитку туризму за єдиною методологією. На основі досвіду Київщини, Чернігівщини, Херсонщини у 2025 році було започатковано національний проєкт «Маршрути місцями пам'яті» та ухвалено рішення запустити аналогічний вебсайт – цифровий музей та інтерактивну мапу українською та англійською мовами. Про увагу до проблем кожного окремого міста свідчить той факт, що місто Бородянка, яке у 2022 році стало одним з найбільш постраждалих населених пунктів, сьогодні є експериментальним проєктом комплексного відновлення, в якому важлива роль відведена меморіалізації та туристичній інфраструктурі (зокрема, проведено інформаційні тури для туроператорів, студентів та медіа, створюється аудіогід з геолокацією як частина національного маршруту) [30].

Висновки. У повоєнному відновленні міського туризму новим сенсом має наповнитись нерозривний зв'язок між історичними пам'ятками минулого, сучасними атрибутами і стратегічними орієнтирами руху до майбутнього міського простору, які акцентуватимуть увагу на унікальному соціокультурному досвіді кожного міста України. Відновлена стійкість туризму, своєю чергою, може слугувати підґрунтям для нейтралізації поточних загроз, таких як безпекові чинники, ймовірність одержання неточної (недостовірної) туристичної інформації, неналежний стан туристичної інфраструктури, напруженість під час зустрічей з місцевими жителями (через нестачу емпатії, тактовності, значний розрив у рівнях життя, розбіжності в потребах та інтересах) тощо. Це означає, що туристична політика має вибудовуватись таким чином, щоб розв'язати ці проблеми шляхом збалансування традиційних способів одержання позитивних туристичних вражень від відвідування міст, продумування можливостей співучасті у житті громади і прояву емпатії до місцевих жителів (у т. ч. у формі волонтерської допомоги, гуманітарної під-

тримки) та поширення достовірної інформації (у формі розповідей, фото- і відеорепортажів, публікацій у ЗМІ, соціальних мережах та наукових виданнях) про події російсько-української війни, яка досі триває.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності вироблення стратегії відновлення сталого зростання українських міст після воєнного урбіциду за допомогою інструментів управління розвитком міського туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Божко Л.Д., Зайцева М.М. Соціально-культурні та економічні засади міського туризму. *Культура України*: зб. наук. пр. 2021. Вип. 72. С. 13–20.
2. Hartmut L. Diercke Wörterbuch Allgemeine Geographie. München: Braunschweig, 1997. 125 p.
3. Hakeem Sh.Md.A., Khan Md.Y.H. Urban tourism: the perspective on tourism impacts in Cambridge, United Kingdom. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. № 3. P. 268–275. URL: <https://surl.li/ayuzpg> (дата звернення: 08.12.2025).
4. Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality / ed. S. Medlik. London: Butterworth Heinemann Ltd, 1993. 273 p.
5. Пильченко А.О. Світовий досвід міського туризму та перспективи для України. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія»*. 2021. № 26. С. 112–121.
6. Худавердієва В. Розвиток міського туризму у найбільших історичних центрах світу. *Вісник ХНУ. Серія «Економічні науки»*. 2022. № 4. С. 169–172.
7. Фастовець О.О. Міста як центри розвитку міського (урбан) туризму. *Молодий вчений*. 2018. № 4.2 (56.2). С. 167–170.
8. Поручинська І.В., Поручинський В.І., Слащук А.М. Сучасні особливості розвитку урботуризму в світі. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Серія «Економічні науки»*. 2023. Вип. 1 (68). С. 10–15. URL: <https://surl.li/zkzyza> (дата звернення: 08.12.2025).
9. Олішевська Ю.А. Сучасні виклики та перспективи розвитку міського туризму в Україні у повоєнний період. *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*. 2024. Вип. 4 (Спец.). С. 88–93. URL: <https://surl.li/enbrpm> (дата звернення: 08.12.2025).
10. Рябев А.А., Салій В.С. Рекреація та міський туризм: спільна проблема та перспектива її вирішення. *Бізнес Інформ*. 2021. № 11. С. 205–210.
11. Надольська В.В. Урботуризм як складова формування і популяризації ідентичності культурного простору міст. *Старий Луцьк: наук.-інформ. зб. Луцьк: Терен, 2025. Вип. XX. С. 257–263. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/28284* (дата звернення: 08.12.2025).
12. Шлапак А.В., Іващенко О.А., Юрченко О.А. Сучасні підходи до розуміння ролі міських агломерацій у сталому розвитку національної економіки. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 67. URL: <https://surl.li/teirgw> (дата звернення: 08.12.2025).
13. Які міста України найчастіше відвідують іноземні туристи: досвід Visit Ukraine / Visit Ukraine: сервісний портал про Україну 24/7. URL: <https://surl.li/acqzmj> (дата звернення: 08.12.2025).
14. Зубченко О.С. Образ міста в окупації. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Серія «Політологія, соціологія, право». 2023. Вип. 1 (57). С. 24–34. URL: <https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/280779/274947> (дата звернення: 08.12.2025).
15. Mezentssev K., Mezentssev O. War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*. 2022. № 93 (3). P. 495–521. URL: <https://surl.li/cvwjqu> (дата звернення: 08.12.2025).
16. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2021–2027 роки (оновлена редакція): затверджена Рішенням Хмельницької обласної ради від 18.06.2025 р. № 13-26/2025 / Хмельницька обласна рада. URL: <https://surl.li/aeuysc> (дата звернення: 08.12.2025).
17. Юр'єв О. Вплив повномасштабного вторгнення росії в Україну на безпеку регіону: урбіцид та екоцид українських міст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Національна безпека*. 2024. Том 2. № 2. С. 49–54. URL: <https://security.bulletin.knu.ua/uk/article/view/3190> (дата звернення: 08.12.2025).
18. Сливка Р.Р., Закутинська І.І., Глуханюк Б.В. Просторові трансформації міського середовища Донбасу під впливом воєнного урбіциду. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*. 2018. Вип. 8. С. 119–128.
19. Мальчикова Д., Пилипенко І. Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (приклад Херсона, Україна). *Економічна та соціальна географія*. 2022. Вип. 88. С. 6–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esg_2022_88_3 (дата звернення: 08.12.2025).
20. Ключко Л., Бедрій Є., Хабусев Є. Військовий урбіцид проти України. *Часопис соціально-економічної географії*. 2024. Вип. 36. С. 83–93. URL: <https://surl.li/pebpwf> (дата звернення: 08.12.2025).

21. Бучко Ж., Стецюк А. Об'єкти історико-культурної спадщини України в умовах війни: урбіцид та його наслідки. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. Т. 47. С. 20–27. URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/view/55/46> (дата звернення: 08.12.2025).
22. Сергієнко І.Г. Урбіцид та повоєнне інклюзивне відновлення міст: досвід Хорватії. *Держава та регіони. Серія «Публічне управління і адміністрування»*. 2023. № 2 (80). С. 146–154. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/26.pdf (дата звернення: 08.12.2025).
23. Кучер П.В., Цесьців Д.С. Адаптивний туризм: історія становлення та розвитку в Україні та світі. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 78. URL: <https://surl.li/vcvsvxi> (дата звернення: 08.12.2025).
24. Прилуцький А.М., Стойка В.О. Солідарний та волонтерський туризм як перспективні види внутрішнього туризму в Україні в сучасних умовах. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 9 (9). С. 1263–1275. URL: <https://surl.li/citzfq> (дата звернення: 08.12.2025).
25. Волонтерський туризм: як іноземці можуть допомогти Україні під час подорожі / Visit Ukraine: сервісний портал про Україну 24/7. URL: <https://surl.li/pnzrjj> (дата звернення: 08.12.2025).
26. Семків М.О. Теоретичні підходи до визначення поняття та сутності етнографічного туризму. *Центральноукраїнський науковий вісник. Серія «Економічні науки»*. 2023. Вип. 9 (42). С. 272–278. URL: [https://economics.kntu.kr.ua/pdf/9\(42\)/30.pdf](https://economics.kntu.kr.ua/pdf/9(42)/30.pdf) (дата звернення: 08.12.2025).
27. Омельченко Н.В., Нападовська Г.Ю. Розвиток військового туризму на деокупованих територіях: на прикладі правобережжя Херсонщини. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*. 2024. Вип. 21. С. 47–52. URL: <https://surl.li/llknru> (дата звернення: 08.12.2025).
28. Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
29. Візія Маріуполя: східна брама Європи / Ro3kvit. URL: <https://ro3kvit.com/ua/projects/project-mariupol> (дата звернення: 08.12.2025).
30. Розвиток туристичної галузі та посилення міжнародної співпраці / Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://surl.li/hnsooj> (дата звернення: 18.12.2025).

REFERENCES:

1. Bozhko L.D., Zaitseva M.M. (2021) Sotsialno-kulturni ta ekonomichni zasady miskoho turizmu [Socio-cultural and economic fundamentals of urban tourism]. *Kultura Ukrainy – Culture of Ukraine*, vol. 72, pp. 13–20.
2. Hartmut L. (1997) Diercke Wörterbuch Allgemeine Geographie. München: Braunschweig. (in Germany)
3. Hakeem Sh.Md.A., Khan Md.Y.H. (2018) Urban tourism: the perspective on tourism impacts in Cambridge, United Kingdom. *Marketing and Management of Innovations*, vol. 3, pp. 268–275.
4. Medlik S. (ed) (1993) Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality. London: Butterworth Heinemann Ltd. (in Great Britain)
5. Pylchenko A.O. (2021) Svitovyi dosvid miskoho turizmu ta perspektyvy dlia Ukrainy [World experience of urban tourism and prospects for Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriya «Istoriia, ekonomika, filosofii» – Kyiv National Linguistic University Herald. Series «History, Economics, Philosophy»*, vol. 26, pp. 112–121.
6. Khudaverdieva V. (2022) Rozvytok miskoho turizmu u naibilshykh istorychnykh tsentrakh svitu [Development of urban tourism in the largest historical centers of the world]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» – Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, vol. 4, pp. 169–172.
7. Fastovets O.O. (2018) Mista yak tsentry rozvytku miskoho (urban) turizmu [Towns as centers of urban tourism development]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, vol. 4.2 (56.2), pp. 167–170.
8. Poruchynska I.V., Poruchynskyi V.I., Slashchuk A.M. (2023) Suchasni osoblyvosti rozvytku urboturizmu v sviti [Modern features of the development of urbotourism in the world]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Seriya «Ekonomichni nauky» – Scientific works of Interregional Academy of Personnel Management. Economic Sciences*, vol. 1 (68), pp. 10–15.
9. Olishevska Yu.A. (2024) Suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku miskoho turizmu v Ukraini u povoiennyi period [Modern challenges and prospects for the development of urban tourism in Ukraine in the post-war period]. *Konstruktivna heohrafiia ta ratsionalne vykorystannia pryrodnykh resursiv – Constructive geography and rational use of natural resources*, vol. 4, pp. 88–93.
10. Riabiev A.A., Sali V.S. (2021) Rekreatsiia ta miskyi turizm: spilna problema ta perspektyva yii vyrishennia [Recreation and Urban Tourism: A Common Problem and the Prospect for Solving]. *Biznes Inform – Business Inform*, vol. 11, pp. 205–210.

11. Nadolska V.V. (2025) Urboturyzm yak skladova formuvannia i populiaryzatsii identychnosti kulturnoho prostoru mist [Urban tourism as a component of the formation and popularization of the identity of the cultural space of cities]. *Staryi Luts'k – Old Luts'k*. Luts'k: Teren, vol. XX, pp. 257–263.
12. Shlapak A.V., Ivashchenko O.A., Yurchenko O.A. (2024) Suchasni pidkhody do rozuminnia roli miskykh ahlomeratsii u stalomu rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Modern approaches to understanding the role of urban agglomerations in the sustainable development of the national economy]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, vol. 67. Available at: <https://surl.li/teirgw> (accessed December 08, 2025).
13. Visit Ukraine (2025) Yaki mista Ukrainy naichastishe vidviduiut inozemni turysty: dosvid Visit Ukraine [Which cities in Ukraine are most often visited by foreign tourists: Visit Ukraine experience]. Available at: <https://surl.li/acqzmj> (accessed December 08, 2025).
14. Zubchenko O.S. (2023) Obraz mista v okupatsii [The image of the city under occupation]. *Visnyk Natsionalnogo tekhnichnogo universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Seriya «Politohiia, sotsiologiia, pravo» – National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» Journal. Series «Political Science, Sociology, Law»*, vol. 1 (57), pp. 24–34.
15. Mezentssev K., Mezentssev O. (2022) War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne – Geographical Magazine*, vol. 93 (3), pp. 495–521. Available at: <https://surl.li/cvwjqu> (accessed December 08, 2025).
16. Khmelnytskyi Regional Council (2025) Stratehiia rehionalnogo rozvytku Khmelnytskoi oblasti na 2021–2027 roky (onovlena redaktsiia) [Regional Development Strategy of Khmelnytskyi Region for 2021–2027 (updated version)]. Available at: <https://surl.li/aeuysc> (accessed December 08, 2025).
17. Yuriev O. (2024) Vplyv povnomasshtabnogo vtrhnennia rosi v Ukrainu na bezpeku rehionu: urbitsyd ta ekotsyd ukrainskykh mist [The impact of the full-scale invasion of Russia into Ukraine on the security of the region: urbicide and ecocide of Ukrainian cities]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Natsionalna bezpeka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. National Security*, no. 2, vol. 2, pp. 49–54.
18. Slyvka R.R., Zakutynska I.I., Hlukhaniuk B.V. (2018) Prostorovi transformatsii miskoho seredovyshcha Donbasu pid vplyvom voiennoho urbitsydu [Spatial transformations of the urban environment of Donbas under the influence of military urbicide]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Heohrafichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Geographical Sciences»*, vol. 8, pp. 119–128.
19. Malchykova D., Pylypenko I. (2022) Okupatsiinyi urbitsyd: miskiy dosvid i povsiakdenni praktyky naselennia (pryklad Khersona, Ukraina) [Occupation urbicide: urban experience and everyday practices of the population (a case of Kherson, Ukraine)]. *Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia – Economic and Social Geography*, vol. 88, pp. 6–15.
20. Kliuchko L., Bedrii Ye., Khabusiev Ye. (2024) Viiskovy urbitsyd proty Ukrainy [Military urbicide against Ukraine]. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii – Human Geography Journal*, vol. 36, pp. 83–93.
21. Buchko Zh., Stetsiuk A. (2023) Obiekty istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiny: urbitsyd ta yoho naslidky [Historical and Cultural Heritage Objects of Ukraine in the Conditions of War: Urbicide and Its Consequences]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu – Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences*, vol. 47, pp. 20–27.
22. Serhiienko I.H. (2023) Urbitsyd ta povoiennie inkluzivne vidnovlennia mist: dosvid Khorvatii [Urbicide and post-war inclusive urban regeneration: the experience of Croatia]. *Derzhava ta rehiony. Seriya «Publichne upravlinnia i administruvannia» – State and Regions. Series «Public Management and Administration»*, vol. 2 (80), pp. 146–154.
23. Kucher P.V., Tsestiv D.S. (2025) Adaptivnyi turizm: istoriia stanovlennia ta rozvytku v Ukraini ta sviti [Adaptive tourism: history of formation and development in Ukraine and in the world]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, vol. 78. Available at: <https://surl.li/vcvvxi> (accessed December 08, 2025).
24. Prylutskyi A.M., Stoika V.O. (2024) Solidarnyi ta volonterskyi turizm yak perspektyvni vydy vnutrishnogo turizmu v Ukraini v suchasnykh umovakh [Solidarity and volunteer tourism as prospective types of domestic tourism in Ukraine under modern conditions]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi – Successes and Achievements in Science*, vol. 9 (9), pp. 1263–1275.
25. Visit Ukraine (2025) Volonterskyi turizm: yak inozemtsi mozhut dopomohty Ukraini pid chas podorozhi [Volunteer tourism: how foreigners can help Ukraine while traveling]. Available at: <https://surl.li/pnzrjj> (accessed December 08, 2025).
26. Semkiv M.O. (2023) Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia ta sutnosti etnoheohrafichnogo turizmu [Theoretical Approaches to Defining the Concept and Meaning of Ethnographic Tourism]. *Tsentralkoukrainskyi naukovyi visnyk. Seriya «Ekonomichni nauky» – Central Ukrainian Scientific Bulletin. Series «Economic Sciences»*, vol. 9 (42), pp. 272–278.

27. Omelchenko N.V., Napadovska H.Iu. (2024) Rozvytok viiskovoho turizmu na deokupovanykh terytoriiakh: na prykladi pravoberezhzhia Khersonshchyny [Development of military tourism in the deoccupied territories: on the example of the right bank of Kherson region]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Heohrafichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Geographical Sciences»*, vol. 21, pp. 47–52.

28. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024) Pro vnesennia zmin do Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky [On amendments to the State Strategy for Regional Development for 2021–2027]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#Text> (accessed December 08, 2025).

29. Ro3kvit: Urban Coalition for Ukraine (2023) Viziia Mariupolia: skhidna brama Yevropy [Vision of Mariupol: Eastern Gate of Europe]. Available at: <https://ro3kvit.com/ua/projects/project-mariupol> (accessed December 08, 2025).

30. Ministry of Community and Territorial Development of Ukraine (2025) Rozvytok turystychnoi haluzi ta posylennia mizhnarodnoi spivpratsi [Development of the tourism industry and strengthening international cooperation]. Available at: <https://surl.lt/hncooj> (accessed December 18, 2025).